

**ДЕРЖАВА І АДВОКАТУРА: ЄДНІСТЬ ДЛЯ ЗАХИСТУ
ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
(З приводу монографії Сергія Бандурки
«Держава і адвокатура в системі захисту прав і
свобод людини в Україні: історико-правовий вимір:
монографія. Х.: Майдан, 2022. 452 с.)**

ЗАЙЧУК Олег - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Національної академії правових наук України, головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права та порівняльного правознавства Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України.

ГРЕЧЕНКО Володимир - доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ.

DOI 10.32782/EP.2023.2.25

Хтось з відомих юристів сказав: «За прокурором стоїть закон, а за адвокатом - людина зі своєю долею, зі своїми сподіваннями, і ця людина спирається на адвоката, шукає у нього захисту, і дуже страшно посковзнутися з такою ношею». І дійсно, сутність цього афористичного висловлювання у тому, що адвокат – це, перш за все, захисник у прямому та переносному сенсах цього слова. Від його знань, умінь, врешті-решт, таланту, багато в чому залежить життя і доля людини, а також встановлення Справедливості. Тому дослідження будь-якого з аспектів діяльності адвокатури є актуальним як з історико-правової, так і теоретико-правової точки зору.

Принципова новизна рецензованої роботи полягає в тому, що в ній уперше з такою глибиною і таким високим рівнем узагальнення проаналізовано взаємодію держави та адвокатури в системі захисту прав і свобод людини в Україні упродовж тривалого історичного періоду. Ця проблема набуває особливої актуальності в нинішній час, коли в Україні здійсню-

ються радикальні реформи в державному управлінні, у судочинстві, у розбудові громадянського суспільства і в процесах євроінтеграції. І все це відбувається в умовах військової агресії росії проти нашої держави.

Звертає на себе увагу фундаментальність першого розділу монографії, присвяченого методології та методам дослідження. Авторам цієї рецензії під час своєї вже досить тривалої наукової діяльності довелося прочитати кожному десь близько тисячі монографій та докторських дисертацій і ми повинні в один голос відзначити, що, у своїй більшості, (принаймні раніше), здобувачі наукових ступенів досить зверхньо ставляться до цієї частини дослідження і, в результаті, нерідко виходить не завжди логічна компіляція. У цьому випадку, ми бачимо продуманий та цілком логічний виклад *системи* підходів, методів і способів дослідження, що, власне, і робить його науковим та теоретично значимим. Саме недостатнє застосування *теорії права* є суттєвим недоліком багатьох історико-правових досліджень, коли мо-

лоді вчені захоплюються викладом суто історичних явищ, дещо ігноруючи їхній правовий аспект. Але авторів цієї монографії вдалося органічно поєднати теоретичні та історичні аспекти дослідження, успішно застосувавши системний метод. Автор справедливо підкреслює, що «адвокатура не діє ізольовано. Вона функціонує в системі державно-правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина. Системний підхід дає можливість пізнати цілісність системи, її єдність, зв'язки між елементами системи та їхню взаємозалежність і координацію діяльності кожного» (с.21 монографії).

Такою ж фундаментальністю та продуманістю відзначається і розділ, присвячений аналізу ступеня наукового дослідження проблеми. Цілком погоджуємося з думкою автора монографії, що в Україні за роки незалежності виникла та активно розвивається наукова школа, яка вивчає правові засади історії діяльності адвокатури, її місця і ролі в сучасному державному і суспільному житті та перспективи подальшого розвитку та функціонування. Вчені, що досліджували проблеми взаємостосунків держави (в особі державних органів влади та інших суб'єктів владних повноважень) і адвокатури, не могли обмежитися лише вказаною сферою. Їхні дослідження, у переважній більшості, мають комплексний характер і виходять за межі правовідносин у площині захисту прав і свобод людини, зачіпають широкий спектр адвокатської та державної діяльності, взаємодії адвокатури з державою та іншими суб'єктами права в різних сферах суспільного життя. Це стало можливим, оскільки за роки незалежності України виникла реальна можливість вивчення правових документів різних держав, до складу яких входили певний час українські землі, ознайомлення з роботами раніше заборонених чи незаслужено забутих науковців, відхід від монотеоретичного, марксистського підходу в дослідженні, проведення порівняльно-правового аналізу.

Достовірність авторських висновків та пропозицій підтверджується значною

кількістю емпіричного матеріалу, зокрема, прикладами судової практики, за допомогою яких чітко ілюструються особливості та практичні проблеми адвокатської діяльності, існуючі шляхи розв'язання проблем взаємодії адвокатури та державних органів. Під час роботи над монографічним дослідженням автор опрацював широкий спектр наукових джерел, значний масив нормативно-правових актів. Систематизація такої кількості наукових поглядів збагатила роботу та підкреслила її значущість і комплексний глибинний підхід автора до дослідження важливої теоретичної та практичної проблеми.

Історія розвитку адвокатури в Україні нерозривно пов'язана з історією держави та права України, тому має свої особливості та специфіку, які рельєфно виявлялися на кожному з етапів її історії. Функція захисту в державних утвореннях існувала практично завжди, хоча доступна була не всім. Упродовж багатьох століть вона проходила процеси становлення, розвитку та удосконалення. Хтось з істориків права підрахував, що з часу свого виникнення людська цивілізація, (не рахуючи росію), створила 35 мільйонів законів, але, як влучно відзначив той же дослідник, «тільки для того, щоб змусити людей виконувати 10 заповідей Божих», серед яких: «Не вбивай», «Не чини перелюбу», «Не кради», «Не свідчи неправдиво проти ближнього твого», «Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що є у ближнього твого». Можна сказати, що і адвокат теж є захисником цих заповідей, відбиваючи волю суспільства, яка сформулювалася тисячі років назад, але, безумовно, є актуальною і зараз, у XXI столітті. Цікаво відзначити, що, починаючи з середини XVI ст., на українських землях було встановлено присягу адвоката перед Богом і судом, що підтверджує нашу тезу.

Автор монографії справедливо відзначає, що «розуміння своїх обов'язків, своєї відповідальності, неухильне дотримання принципів законності, патріотизм – невід'ємна складова ефективної профе-

сійної діяльності, особливо в такій важливій справі, як захист прав і свобод людини та надання правової допомоги, чим займається адвокатура» (с.66 монографії). Гаслом кожного справжнього (професійного) адвоката повинно стати: «Для мене не важливо, на чийому боці сила, важливо те, на чийому боці право».

Великою перевагою та значним науковим досягненням дослідження Сергія Бандурки є те, що йому успішно вдалося розкрити генезу інституту адвокатури на українських землях, починаючи з доби Київської Русі. Автор рецензованої монографії підтримує думку низки вчених, яку ми також поділяємо, що у XI- XIII ст. захисна діяльність у судах носила громадський (товариський) характер і не була професійною. Разом з тим, Сергій Бандурка правильно відзначає, що, починаючи з 1383 р., на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалося поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. Він наводить точку зору Т.Л. Геведзе щодо періодизації становлення та розвитку інституту адвокатури в Україні, з якою погоджується, та підкреслює найсуттєвіші особливості кожного з періодів, зосереджуючись на добі Української Козацької Держави – Гетьманщини. При цьому автор монографії спирається на досягнення саме української правничої думки кінця XIX – початку XX ст., зокрема О.М. Лазаревського, О.І. Левицького, М.Е. Слабченка, Н.П. Василенка, М.П. Чубинського, І.І. Петрушкевича, А.І. Яковлева та багатьох інших. Цим ще раз підкреслюється самобутність української політико-правової школи, її значення та внесок у розвиток світової юридичної науки. Разом з тим, це говорить про глибоке знання автором монографії української історико-правової спадщини, що, безумовно, робить йому честь. Можна відзначити, що наш молодий дослідник певною мірою є продовжувачем славних традицій родоначальників української історико-правової думки. І це тим більше важливо тому, що, як сказав Марк Тулій Цицерон, - «Історія

- це свідок минулого, свідок істини, жива пам'ять».

У монографії справедливо підкреслюється, що у 1930-ті роки (роки піку сталінських масових репресій) діяльність адвокатури була фактично зупинена. Сотні адвокатів самі стали жертвами репресій за надуманими обвинуваченнями. Безсумнівний плюс авторові монографії за те, що він не лише констатує цей факт, але й називає конкретні прізвища тих, хто став у ці роки жертвою необгрунтованих репресій.

Цікавими є розмірковування Сергія Бандурки щодо правової системи держави, системи прав і свобод людини в Україні. Автор справедливо підкреслює, що «права і свободи людини виражають юридичні можливості особистості виявляти себе, бути захищеним, здатним реалізувати надані їй в політичній, економічній, культурній, інших сферах суспільного життя»(с.155 монографії). При цьому він виважено зазначає, що необхідно не тільки характеризувати діяльність суб'єктів права, уповноважених на захист прав і свобод, а й *реальність* такого захисту, державні гарантії дотримання прав і свобод людини. В Україні і дотепер не вдалося подолати головний недолік державного механізму - панування влади над людьми, між тим, що влада – це не панування осіб, наділених владними повноваженнями, а служіння цих осіб на користь загального блага.

Новим аспектом діяльності адвокатури в Україні, який досліджується автором рецензованої монографії, є діяльність адвокатури в умовах воєнного стану. Під час російської агресії проти України, починаючи з 24 лютого 2022 р., адвокатура зіткнулася з таким масовим явищем як воєнні злочини.- С.С. Бандурка зазначає, що адвокати можуть з власної ініціативи збирати докази вчинення російськими загарбниками воєнних злочинів, оскільки вони є свідками цілої низки таких злочинів і самі фіксують їх різними способами. Слушною вважаємо пропозицію науковця про те, що після закінчення війни Україні знадобиться

нове законодавство, яке повинно врахувати уроки та висновки з воєнного стану, зокрема, необхідний новий Закон про адвокатуру, який би регулював основні аспекти діяльності адвокатури в різних ситуаціях з урахуванням умов воєнного часу. Окремі питання діяльності адвокатури потребують у зв'язку з цим додаткового спеціального дослідження, оскільки роль адвокатури в захисті прав і свобод людини в умовах війни зростає, так як кількість постраждалих від військових дій, обстрілів та бомбардувань значно збільшується.

Квінтесенція монографічного дослідження Сергія Бандурки полягає в тому, що система захисту прав і свобод людини в Україні в ній розглянута в контексті характеристики держави як гаранта надання професійної правової допомоги, ролі і місця недержавних суб'єктів права, уповноважених на захист прав і свобод людини та вивчення діяльності міжнародних організацій, компетенція яких в цій галузі визнається Україною.

Слід констатувати, що сформульовані автором висновки та пропозиції мають важливе значення як для історико-правової науки, так і для правозастосовної практики. Їм притаманний науково-прикладний характер, а окремі дискусійні питання тільки черговий раз підтверджують актуальність монографії та підвищують цікавість до авторського доробку Сергія Бандурки.

Альберт Ейнштейн колись сказав: «Наука не є і ніколи не буде закінченою книгою». Монографія Сергія Бандурки написана і видана, у ній поставлена та вирішена низка важливих наукових завдань юридичної науки, але дослідження проблеми взаємостосунків держави та адвокатури цим не вичерпано та потребує ще подальших наукових розвідок. «Якщо запастися терпінням і проявити старання, то посіяне насіння знання неодмінно дасть добрі сходи» - говорив геніальний Леонардо да Вінчі.

Zaychuk Oleh - Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Department of International Private Law and Comparative Jurisprudence of the Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. G. Burchak of the National Academy of Sciences of Ukraine
Grechenko Volodymyr - Doctor of History, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Faculty No. 6 of Kharkiv National University of Internal Affairs

**THE STATE AND THE ADVOCACY:
UNITY FOR THE PROTECTION OF
HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS
(Regarding Serhii Bandurka's
monography "The State and the Advocacy
in the System of Protection of Human Rights
and Freedoms in Ukraine: Historical and
Legal Dimensions: monography. Kharkiv:
Maidan, 2022.452 p.)**

One of the famous lawyers said: «Behind the prosecutor is the law, and behind the attorney is a person with their own destiny, with their own hopes, and this person relies on the attorney, seeks their protection, and it is very scary to slip with such a burden.» And indeed, the essence of this aphoristic statement is that a attorney is, first of all, a defender in the literal and figurative sense of the word. A person's life and destiny, as well as the establishment of Justice, largely depend on their knowledge, skills, and, ultimately, talent. Therefore, the study of any aspect of the activity of the attorney is relevant, both from a historical-legal and theoretical-legal point of view.

The fundamental novelty of the reviewed monography is that it analyzes for the first time with such depth and such a high level of generalization the interaction of the state and the legal profession in the system of protection of human rights and freedoms in Ukraine over a long historical period. This problem is becoming especially relevant at the present time, when radical reforms are being carried out in Ukraine in public administration, in the judiciary, in the development of civil society, and in

the processes of the European integration. And all this is happening amidst the Russia's military aggression against our country.

The fundamentality of the first chapter of the monography, devoted to the methodology and research methods, draws attention. The authors of this review, during their already rather long scientific career, each read about a thousand monographies and doctoral theses, and we must note in one voice that, in many cases (at least earlier) applicants for the scientific degrees often dismiss this aspect of the research and, as a result, a not always logical compilation is often obtained. In this case, we see a well-thought-out and completely logical presentation of the system of approaches and methods of research, which, in fact, makes it scientific and theoretically significant. It is the insufficient application of the theory of law that is a significant shortcoming of many historical and legal studies, when young scientists are fascinated by the presentation of purely historical phenomena, somewhat ignoring their legal aspect. But the author of this monography managed to organically combine the theoretical and historical aspects of the research, successfully applying the systematic method. The author rightly emphasizes that «attorney does not act in isolation. It functions in the system of the state-legal mechanism for the protection of human and citizen rights and freedoms. The system approach makes it possible to learn about the integrity of the system, its unity, the connections between the elements of the system and their interdependence and the coordination of everyone's activities» (p. 21 of the monography).

The section dedicated to the analysis of the deepness of the scientific research of the topic is marked by the same fundamentality and thoughtfulness. We fully agree with the opinion of the author of the monography that in Ukraine during the years of Independence, a scientific school which studies the legal foundations of the history of advocacy, its place and role in modern state and social life, and the prospects for further development and functioning, emerged and is actively developing. Scientists who studied

the problems of the relationship between the state (in the form of state authorities and other subjects of power) and the legal profession could not limit themselves to the specified sphere. Their studies, in the vast majority, have a complex nature and go beyond legal relations in the area of protection of human rights and freedoms, affect a wide range of advocacy and state activities, the interaction of advocacy with the state and other legal entities in various fields of the public life. This became possible during the years of Ukraine's Independence when there was a real opportunity to study legal documents of various states, which for a certain time included Ukrainian lands, to get acquainted with the works of previously banned or undeservedly forgotten scientists, to move away from a monotheoretical, Marxist approach to research, to conduct a comparative legal analysis.

The validity of the author's conclusions and proposals is confirmed by a significant amount of empirical material, in particular, examples of judicial practice, which clearly illustrate the peculiarities and practical problems of advocacy, existing ways of solving problems of interaction between the advocacy and state bodies. During the work on the monographic study, the author studied a wide range of scientific sources, a significant array of regulatory and legal acts. The systematization of such a large number of scientific views enriched the work and emphasized its significance and the author's comprehensive in-depth approach to the study of an important theoretical and practical problem.

The history of the development of the bar profession in Ukraine is inextricably linked with the history of the state and law of Ukraine, therefore it has its own peculiarities and specifics, which were clearly manifested at each of the stages of its history. The function of protection in state institutions existed almost always, although it was not available to everyone. Over the course of many centuries, it underwent processes of formation, development and improvement. Some of the legal historians estimated that since its inception, human civilization (not

counting russia) has created 35 million laws, but, as the same researcher aptly noted, «only to force people to obey the 10 commandments of God», among which : «Thou shalt not kill,» «Thou shalt not commit adultery,» «Thou shalt not steal,» «Thou shalt not bear false witness against thy neighbor,» «Thou shalt not covet thy neighbor's house, thou shalt not covet thy neighbor's wife, nor his manservant, nor his maidservant, nor his ox , nor his donkey, nor all that your neighbor has.» It can be said that a lawyer is also a defender of these commandments, reflecting the will of society, which was formulated thousands of years ago, but is certainly relevant even now, in the 21st century. It is interesting to note that, starting from the middle of the 16th century, an attorney's oath before God and the court was established in Ukrainian lands, which confirms our thesis.

The author of the monography rightly notes that «understanding one's duties, one's responsibility, strict adherence to the principles of legality, patriotism is an integral component of the effective professional activity, especially in such an important matter as the protection of human rights and freedoms and the provision of legal aid, which is what one does advocacy» (p. 66 of the monography). The motto of every real (professional) attorney should be: «For me, it is not important whose side the force is on, what matters is whose side the right is».

A great advantage and a significant scientific achievement of Serhii Bandurka's research is that he successfully managed to reveal the genesis of the institution of attorney in Ukrainian lands, starting from the time of Kyivan Rus. The author of the reviewed monography supports the opinion of a number of scientists, which we also share, that in the 11th-13th centuries defense activity in the courts had a public (social) character and was not professional. At the same time, Serhii Bandurka rightly notes that, starting from 1383, the professional legal profession gradually developed in Ukrainian lands, which was caused by the spread of Magdeburg law and the formation of city courts. He cites the point of view of T.L. Gevedze regarding the periodization

of the formation and development of the institution of attorney in Ukraine, with which he agrees, and emphasizes the most essential features of each of the periods, focusing on the era of the Ukrainian Cossack State - the Hetmanship. At the same time, the author of the monography relies on the achievements of Ukrainian legal thought of the late 19th and early 20th centuries, in particular O.M. Lazarevsky, O.I. Levytskyi, M.E. Slabchenko, N.P. Vasylenko, M.P. Chubynskyi, I.I. Petrushkevicha, A.I. Yakovlev and many others. This once again emphasizes the originality of the Ukrainian political and legal school, its importance and contribution to the development of world legal science. At the same time, this speaks of the author's deep knowledge of the monography of the Ukrainian historical and legal heritage, which certainly makes him an honor. It can be noted that our young researcher is to some extent a successor of the glorious traditions of the progenitors of Ukrainian historical and legal thought. And this is all the more important because, as Mark Tullius Cicero said, «History is a witness of the past, a witness of the truth, a living memory.»

The monography rightly emphasizes that in the 1930s (the peak years of Stalin's mass repressions), the bar activities were actually stopped. Hundreds of lawyers themselves became victims of repression on trumped-up charges. An undoubted plus to the author of the monography for the fact that he not only states this fact, but also names the specific names of those who became victims of unjustified repression in those years.

Serhii Bandurka's reflections on the legal system of the state, the system of human rights and freedoms in Ukraine are interesting. The author rightly emphasizes that «human rights and freedoms express the legal possibilities of an individual to express himself, to be protected, to be able to realize the rights granted to him in the political, economic, cultural, and other spheres of social life» (p. 155 of the monograph). At the same time, he carefully notes that it is necessary not only to characterize the activities of legal entities authorized to protect rights and freedoms, but also the

reality of such protection, state guarantees of observance of human rights and freedoms. In Ukraine, it has not yet been possible to overcome the main shortcoming of the state mechanism - the domination of power over people, despite the fact that power is not the domination of persons endowed with powerful powers, but the service of these persons for the benefit of the common good.

A new aspect of the activity of the bar in Ukraine, which is investigated by the author of the reviewed monography, is the activity of the bar in the conditions of the martial law. During the full scale russian aggression against Ukraine, starting from February 24, 2022, the attorney profession faced such a massive phenomenon as war crimes. Serhii Bandurka notes that lawyers can on their own initiative collect evidence of war crimes committed by the russian invaders, as they are witnesses to a whole series of such crimes and record them themselves in various ways. We consider the scientist's suggestion that after the end of the war, Ukraine will need new legislation that should take into account the lessons and conclusions from the martial law period, in particular, a new Law on Advocacy is needed, which would regulate the main aspects of the activity of the attorney profession in various situations, taking into account the conditions of wartime. In this regard, certain issues of attorney profession require additional special research, since the role of advocacy in the protection of human rights and freedoms in war conditions

is growing, as the number of victims of military operations, shelling and bombings is increasing significantly.

The quintessence of Serhii Bandurka's monographic study is that the system of protection of human rights and freedoms in Ukraine is considered in it in the context of the characteristics of the state as a guarantor of professional legal assistance, the role and place of non-state legal entities authorized to protect human rights and freedoms and study activities of international organizations whose competence in this field is recognized by Ukraine.

It should be stated that the conclusions and proposals formulated by the author are important both for historical and legal science and for law enforcement practice. They have a scientific-applied nature, and individual discussion questions only once again confirm the relevance of the monography and increase interest in Serhii Bandurka's author's work.

Albert Einstein once said: «Science is not and never will be a finished book.» Serhii Bandurka's monography was written and published, a number of important scientific problems of legal science were set and solved in it, but the study of the problem of the relationship between the state and the legal profession is not exhausted by this and requires further scientific investigations. «If you have patience and show diligence, then the sown seeds of knowledge will certainly bear good fruit» - said the genius Leonardo da Vinci.